

Ks. prof. dr hab. Kazimierz Szymonik

Wydział Dyrygentury Chóralnej, Edukacji Muzycznej,
Muzyki Kościelnej, Rytmiki i Tańca
Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina

Recenzja pracy doktorskiej mgr Emilii Dudkiewicz

Twórczość religijna Feliksa Rączkowskiego w kontekście artystycznej, życiowej i duchowej postawy kompozytora

sporządzona w związku z postępowaniem o nadanie stopnia doktora w dyscyplinie Kompozycja i Teoria Muzyki na Wydziale Kompozycji, Dyrygentury i Teorii Muzyki Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina

Poznałem profesora Feliksa Rączkowskiego bliżej, gdy był profesorem organów muzykologów ATK, z którymi pracował i w testamencie zapisał im swój prywatny 10-głosowy instrument organowy. Jeszcze dogłębniej odczułem jego wielkość w latach 1960–1966 w czasie mojego pobytu w Częstochowskim Seminarium Duchowym w Krakowie. Wówczas cała liturgia każdego dnia, a zwłaszcza uroczysta w niedzielę, była w języku łacińskim. Rozpoczywałem pełnić funkcję organisty, ale nie miałem wiedzy na temat chorału gregoriańskiego. Okazało się, że Feliks Rączkowski przewidział tego typu sytuację.

W 1957 roku nakładem Instytutu Wydawniczego „Pax” ukazał się pierwszy z przygotowanych przez Rączkowskiego zbiorów – *Msze gregoriańskie*. Była to pierwsza po wojnie polska publikacja prezentująca akompaniamenty do pełnego *ordinarium missae* według porządku wzorowanego na księgach edycji watykańskiej, jak *Kyriale* (1905) czy *Graduale Romanum* (1908): osiemnastu schematów-formularzy mszalnych (złożonych z części Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus Dei), trzech mszy Henri du Monta (XVII w.) stylizowanych na gregoriańskie, pełnej mszy żałobnej z częściami *proprium* i śpiewami pogrzebowymi (Introit, Kyrie, Graduale, Tractus, Sequentia, Offertorium, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei, Communio, *Libera me*, *In paradisum*, *Salve Regina*), sześciu melodii Credo, odpowiedzi mszalnych (na orację, ewangelię, prefację, Pater Noster, przed Agnus Dei, na zakończenie mszy świętej), śpiewów na niedziele pokropienne (*Asperges me*, *Vidi aquam*). Jak pisze autor zbioru: „Założeniem [...] było pragnienie dania do rąk organistów, nawet mniej zaawansowanych, podstawowego podręcznika, jakim są akompaniamenty do Mszy gregoriańskich”. Mimo obowiązującej modalności Rączkowski stosował umiejętnie dysonujące nuty przejściowe, które dodawały tym melodiom szczególnego smaku.

Praca mgr Emilii Dudkiewicz podejmuje próbę zbadania i uporządkowania twórczości religijnej Feliksa Rączkowskiego oraz jego postawy duchowej, która jest motywacją artystycznej pracy odczytywanej jako powołanie. Prowadzone badania są integralnym ujęciem wyników analizy twórczości religijnej kompozytora. Doktorantka zapoznała się najpierw z bogatą spuścizną kompozytora znajdującą się w prywatnych zbiorach jego synowej – Marzeny Rączkowskiej. Zbiory te zawierają rękopisy, czystopisy powielaczowe i pojedyncze druki nut, zapiski (dzienniki) regularnie prowadzone przez Rączkowskiego w latach 1977–1988 oraz szereg notatek, programów koncertowych, wycinków prasowych i pamiątek dokumentujących działalność artysty.

Gdy w Uniwersytecie Muzycznym Fryderyka Chopina pojawiła się możliwość prowadzenia projektów badawczych finansowanych z funduszu dla młodych naukowców i słuchaczy studiów doktoranckich, p. mgr Emilia Dudkiewicz postanowiła zająć się spuścizną Rączkowskiego, która dotąd nie doczekała się kompleksowego opracowania. Dzięki uprzejmości Marzeny Rączkowskiej, która udostępniła archiwalia dotyczące teścia, w 2013 roku doktorantka rozpoczęła badania mające na celu opracowanie dokumentacyjne i naukowe zbiorów. W ramach wspomnianego projektu zostały zrealizowane następujące czynności: klasyfikacja zachowanych rękopisów, dokumentów i pamiątek, digitalizacja większości materiałów papierowych i części zachowanych nagrań z udziałem Rączkowskiego, rekonstrukcja i mastering zbiorów analogowych oraz komputerowe przepisanie rękopisów nut i wybranych dokumentów rękopiśmiennych. Równocześnie prowadzona była kwerenda w bibliotekach, archiwach i zbiorach prywatnych w celu rzetelnego zidentyfikowania i zebrania możliwie kompletnej ilości archiwaliów dotyczących omawianej postaci. Sukcesywnie doktorantka prowadziła także wywiady z uczniami i współpracownikami kompozytora.

W przypisach Autorka pracy wymienia archiwa, w których znajdują się materiały dotyczące Feliksa Rączkowskiego. Są to: archiwa państwowe (m.in. w Warszawie – Archiwum Państwowe, Archiwum Akt Nowych, Instytut Pamięci Narodowej oraz w Gdańsku, Kielcach, Koszalinie, Przemyślu), instytucjonalnych (UMFC, UKSW, UW, Filharmonii Narodowej, Archiwum Muzeum Historii Ziemi Kamieńskiej, Archiwum Chóru „Lira”) i kościelnych (w archiwach Zakładów Salezjańskich w Przemyślu, Czerwińsku, Archiwum Salezjańskim Inspektorii Krakowskiej, Archiwum Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Krakowie, Archiwum Jasnogórskim, Archiwum Archidiecezjalnym Warszawskim, Archiwum Diecezjalnym w Kielcach, a także w archiwach parafialnych). Nagrania wywiadów z Rączkowskim zachowały się w archiwach radiowych w Warszawie i Koszalinie. Oprócz

Marzeny Rączkowskiej prywatne zbiory dotyczące tej postaci udostępnił: Irena Bernatowicz, Jan Duda, Julian Gembalski, Marietta Kruzel-Sosnowska, Karol Lipiński-Brańka, Wiktor Łyjak, Leszek Moryto, Bogdan Narloch, Julian Pachlewski.

Dzięki tym badaniom powstała bardzo obszerna praca zamieszczona w dwóch tomach. Tom pierwszy na 276 stronach omawia podstawy metodologiczne, rozwój muzyki organowej i religijnej XX wieku, życie i działalność Feliksa Rączkowskiego. Opisuje dom rodzinny, studia, pobyt w Przemyślu i Czerwińsku, lata powojenne i działalność pedagogiczną. Szczególnie ważna jest działalność artystyczna na trzech obszarach: wirtuoz, organista i chórmistrz. Autorka omawia dzieła w następującym porządku:

- twórczość wokalna i wokально-instrumentalna,
- twórczość instrumentalna,
- melodie, harmonizacje i opracowania.

Bardzo ważną dla Autorki pracy jest postawa duchowa Feliksa Rączkowskiego w kontekście przemian społeczno-religijnych. Bibliografia tomu pierwszego na pięćdziesięciu stronach dokumentuje wykorzystane źródła. Wyłączając śpiewniki liturgiczne, 434 utwory autorka zaliczyła do nurtu religijnego, 38 do świeckiego, 11 kompozycji – w zależności od kontekstu – do jednego lub drugiego nurtu. W rozmowie z Grzegorzem Polakiem Rączkowski potwierdził, że na tak monolityczny zbiór złożyły się dwa czynniki: zapotrzebowanie społeczne oraz świadomy wybór wynikający z duchowego przekonania. Nic więc dziwnego, że same przypisy do tomu pierwszego to 747 pozycji.

Tom II obejmuje 511 stron i nosi tytuł: *Aneksy*. Wykaz aneksów przedstawia się następująco:

- katalog twórczości Rączkowskiego,
- kalendarium koncertowe i repertuar,
- dyskografia,
- nagrania dla radia i telewizji,
- wykaz absolwentów Feliksa Rączkowskiego,
- nagrody i odznaczenia przyznane Rączkowskiemu,
- zbiory przekazane do Biblioteki Narodowej.

Katalog został podzielony na siedem głównych kategorii: twórczość wokalna wielogłosowa (*a cappella*), twórczość wokально-instrumentalna, twórczość instrumentalna, melodie

i harmonizacje, zbiory, utwory niedokończone, opracowania utworów innych kompozytorów. Wielogłosowe opracowania melodii pochodzących ze śpiewników kościelnych (skomponowane przez innych autorów jako jednogłosowe melodie) zostały zaliczone do kategorii „twórczość”. W kategorii „melodie i harmonizacje” znajdują się oryginalne kompozycje Rączkowskiego (również te, które zamieścił w śpiewnikach *Wielbij duszo moja Pana* i *Śpiewajmy Bogu*) oraz zharmonizowane przez Rączkowskiego melodie innych autorów niezamieszczone w żadnym ze zbiorów.

Kalendarium koncertowe i repertuar obejmują strony 187–475 *Aneksu*. Jest to dokumentacja ponad 800 koncertów w Polsce, Europie i Stanach Zjednoczonych. Pierwszy zanotowany koncert to występ Rączkowskiego w 1932 roku w kościele salezjanów w Przemyślu. Ostatni odnotowany koncert odbył się w Kazimierzu Dolnym w 1988 roku.

Jako przykład aktywności pięćdziesięciu sześciu lat działalności artystycznej wybrałem rok 1966. Pierwszy koncert tego roku odbył się 8 marca w Rumunii, w Târgu Mureș w Sali Mare a Palatului Cultural. Był to recital organowy, na którym Rączkowski wykonał następujące utwory: J. Elias – *Preludium*, L.N. Clérambault – *Suite g-moll [Suite du dixième ton]* – trzy fragmenty, D. Buxtehude – *Preludium i fuga e-moll [BuxWv 142]*, M. Leopolita – *Ricercar*, Mikołaj z Krakowa – *Ave Jerarchia*, J. Podbielski – *Preludium*, A. Rohaczewski – *Canzona*, A. Freyer – *Fuga Es-dur*, S. Surzyński – *Improwizacje [na temat Święty Boże op. 38]*; *Toccata fis-moll [op. 36]*, T. Paciorkiewicz – *Finale*. Źródła informacji to: notes *Koncerty organowe Feliksa Rączkowskiego od 1946 roku* (ZPMR), program koncertu (ZPMR), podanie do rektoratu o urlop z powodu koncertu 19.02.1966 (AUMFC, sygn.. 90/31).

W 1966 roku było 18 koncertów. Po występie w Rumunii kompozytor koncertował w Starym Sączu, Częstochowie, Katowicach – Filharmonia Śląska, Przemyślu, Warszawie – Filharmonia Narodowa, Rumia, Gdańsk-Oliwa, Kamień Pomorski, Tczew, Rzepiennik, Warszawa PWSM, Bratysława na Słowacji, Warszawa – Filharmonia Narodowa, Łódź, Warszawa – kościół św. Krzyża, Łuków. Podaję dla przykładu repertuar koncertu, który odbył się w Warszawie, w kościele św. Krzyża 6 listopada 1966 roku. Na repertuar tego koncertu muzyki religijnej składały się utwory: *Bogurodzica*, *O Jutrzenko* (autor nieznany), Wacław z Szamotuł – *Kryste, dniu naszej światłości*, P. Żelechowski – *Fantasia [sopra primo tono]*, A. Rohaczewski – *Canzona*, J. Podbielski – *Preludium*, M. Zieliński – *Ego sum pastor bonus, Haec dies*, S.S. Szarzyński – *Sonata* na dwoje skrzypiec i organy. G.G. Gorczycki – *Tota pulchra [es Maria]*, S. Moniuszko – *Modlitwa do Bogarodzicy*, A. Freyer – *Fuga [Es-dur]*, T. Szeligowski – *Ave Maria*, S. Kauro – *Przed oczy Twoje, Panie*, M. Surzyński – *Toccata fis-*

moll [op. 36]. Wykonawcy tego koncertu: K. Kolankowska – sopran, Julia Jakimowicz, Jerzy Milewski – skrzypce, Andrzej Siekierski, Jerzy Sikorski – organy (utwory kameralne), Chór Świętokrzyski, Feliks Rączkowski – organy solo, dyrygent.

Widać wyraźnie, że w repertuarze tych 800 koncertów jest równowaga: muzyka europejska – muzyka polska, muzyka dawna – muzyka współczesna.

Ostatni – dziesiąty – rozdział *Aneksów* to dyskografia na płytach analogowych i CD oraz współczesne nagrania kolęd i innych utworów. Nagrania dla radia i telewizji dokumentują koncerty na organach w Gdańsku-Oliwie, a także nagrania Radia Koszalin i kilka innych nagrań telewizyjnych.

Warto zaznaczyć, że Autorka pracy podaje także wykaz absolwentów Feliksa Rączkowskiego – nazwiska jedenastu uczniów Salezjańskiej Szkoły Organistów w Przemyślu, trzynastu absolwentów Państwowej Średniej Szkoły Muzycznej nr 1 im. Józefa Elsnera w Warszawie i czterdziestu ośmiu absolwentów PWSM w Warszawie. Do absolwentów Rączkowskiego należą między innymi – Augustyn Bloch, Andrzej Chorościński, Jerzy Erdman, Marietta Kruzel-Sosnowska, Stanisław Moryto, Tadeusz Olszewski, Urszula Ptaszyńska-Graham, Gabriela Rzechowska-Klauza, Marian Sawa, Andrzej Siekierski i Maria Terlecka. Czterech absolwentów Feliksa Rączkowskiego ukończyło organy w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

Autorka pracy pisze: „Feliks Rączkowski był człowiekiem autentycznym. Pobożność, która go cechowała, opierała się na zdrowych przekonaniach i duchowych praktykach, była wolna od przesady, pozbawiona sentymentalizmu, została zweryfikowana w życiu codziennym. Odkrywanie i propagowanie piękna zawartego w sztuce korelowało z pięknym życiem ukierunkowanym na obcowanie z wiecznym pięknem. [(...) Kompozytor uważał, że] sakralność muzyki nie polega na jej formie, ale wynika ze źródła, od którego pochodzi. Źródłem muzyki kościelnej jest głęboko przeżywana wiara, która wypływa z zachwyty nad pięknem Boga. Miłość do tego Piękna daje wymiar sakralny. Z kryzysem sztuki łączy się obojętność względem piękna jako wartości godnej uwagi. Zgodność duchowości z postawą życiową i twórczą Rączkowskiego skupiona była na staraniach zrealizowania najwyższych i najszlachetniejszych ideałów religijnych, muzycznych, moralnych i społecznych. [...] Twórczość Rączkowskiego [...] stanowi naturalną konsekwencję prawdziwości życia i rzetelnie realizowanego powołania artysty. Uczy dobrego smaku oraz wrażliwości na dobro i piękno, które prowadzą do spotkania z najwyższym Pięknem i Miłością. Prawdziwy kult,

prawdziwa liturgia i prawdziwa muzyka na miarę Boga domaga się życia na miarę Boga [...]”, na chwałę Bożą, jak i na pożytek wiernych. Z zapisków pozostawionych w dziennikach oraz ze wspomnień uczniów i przyjaciół Rączkowskiego wyłania się obraz człowieka wyjątkowej sumienności i głębokiej duchowości, która przekłada się na życie codzienne i aktywność twórczą.

Twórczość Feliksa Rączkowskiego i jego działalność artystyczna, pedagogiczna i organizacyjna pozwalają uznać go za jedną z najbardziej zasłużonych postaci muzyki organowej i kościelnej XX wieku. Był w centrum wydarzeń europejskich. Dopuszczał nowatorstwo w muzyce, ale osadzone w tradycji i reprezentujące rzetelny warsztat.

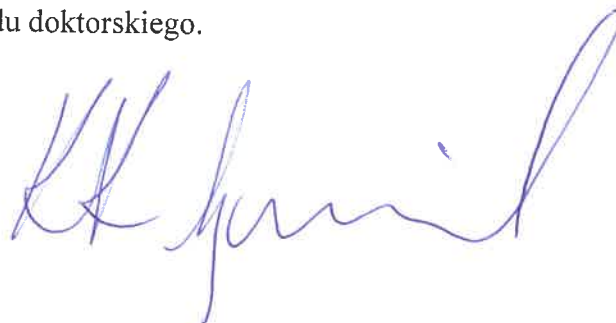
P. mgr Emilia Dudkiewicz przedstawiła drobiazgowo opracowany katalog tematyczny dzieł Rączkowskiego. Zwracają uwagę niezwykle szczegółowe, obszerne dane dotyczące działalności koncertowej, drobiazgowo analiza repertuaru (w tym porównanie danych z programów koncertowych z recenzjami z koncertów), powoływanie się na trudno dostępne źródła – wszystkie te zabiegi otwierają szeroki horyzont do dalszych badań (np. nieopracowanych dotąd festiwali muzyki organowej). W zestawieniach i katalogach nieścisłości obecne w dostępnych dotąd źródłach zostały zweryfikowane i poprawione.

Strona edycyjna charakteryzuje się dużą starannością i doskonałą znajomością zasad redakcyjnych. Język jest barwny – dużo szczegółowych informacji podanych jest w naturalny sposób.

Autorka pracy proponuje podjęcie starań o publikację partytur najbardziej wartościowych utworów Feliksa Rączkowskiego, a także nagranie wybranych kompozycji. Pożądane byłoby również zebranie rozproszonej dokumentacji w ramach jednej bazy danych o Rączkowskim w Internecie. „Spuścizna kompozytora, szczególnie w zakresie twórczości kościelnej i muzyki organowej, jest cennym świadectwem jego twórczej osobowości oraz czasów, w których przyszło mu żyć” – podsumowuje obszerną pracę mgr Emilia Dudkiewicz. Praca budzi uznanie swoim ogromem – z aneksami i dokumentacją liczy 900 stron. Podziw budzi również ilość przebadanych źródeł i ich wykorzystanie, a także wszechstronność działań Autorki pracy w dziedzinie nauki, sztuki i działalności artystycznej.

Działając na podstawie art. 11 ust. 1 z dnia 14 marca 2003 roku *Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*, tekst jednolity (Dz.

U. z 2017 r., poz. 1789), jak też *Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego* z dnia 19 stycznia 2018 roku, w sprawie szczegółowego trybu przeprowadzenia czynności w przewodach doktorskim i habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora, stwierdzam, że przedstawiona do recenzji praca doktorska mgr Emilii Dudkiewicz spełnia wszystkie wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Przedkładam Radzie Wydziału Kompozycji, Dyrygentury i Teorii Muzyki; Dyscyplina: Kompozycja i Teoria Muzyki Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina wniosek o dopuszczenie mgr Emilii Dudkiewicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'K. K. K.', is written in a cursive style.

